

IMIGRACIJA

Neke su kulture možda bolje od drugih

Iako je globalizacija uvelike smanjila kulturološke razlike diljem svijeta, istodobno je olakšala susretanje stranaca i uzrujavanje zbog toga što su „neobični“. Razlika između anglosaske Engleske i indijskog Carstva Pala bila je mnogo veća od razlike između današnje Britanije i današnje Indije – ali British Airways u doba kralja Alfreda Velikog nije nudio izravne letove između Delhija i Londona.

Budući da sve više ljudi prelazi sve veći broj granica u potrazi za poslom, sigurnošću i boljom budućnošću, potreba da se strance konfrontira, asimilira ili izbaci opterećuje političke sustave i kolektivne identitete oblikovane u manje neizvjesnim vremenima. Nigdje problem nije teži nego u Europi. Europska unija izgrađena je na obećanju da će nadvladati kulturološke razlike između Francuza, Nijemaca, Španjolaca, Grka. Mogla bi se urušiti zbog nemogućnosti da pomiri razlike između Europljana i migranata iz Afrike i s Bliskog istoka. Ironično, Europa je i privukla toliko migranata jer je uspješno izgradila prosperitetni multikulturalni sustav. Sirijci se radije sele u Njemačku nego u Saudijsku Arabiju, Iran, Rusiju ili Japan ne zato što je Njemačka bliža ili bogatija od svih ostalih potencijalnih odredišta, nego zato što je Njemačka mnogo bolja u prihvatanju i integraciji imigranata.

Rastući val izbjeglica i imigranata uzrokuje različite reakcije Europljana i pokreće žestoke rasprave o identitetu i budućnosti Europe. Neki Europljani zahtijevaju da Europa zatvori vrata; izdaju li time europsku multikulturalnost i ideale tolerancije ili samo poduzimaju pametne korake da bi spriječili katastrofu? Drugi se zalažu za to da se vrata otvore još šire. Ostaju li time vjerni temeljnim europskim vrijednostima ili opterećuju europski projekt prevelikim očekivanjima? Rasprava o imigraciji često se spušta do razine nadvikivanja u kojem nijedna strana ne čuje onu drugu. Da bismo stvar mogli raščistiti, najbolje bi bilo razmotriti imigraciju kao sporazum s tri osnovna uvjeta ili zahtjeva:

1. **uvjet:** zemlja domaćin dopušta imigrantima ulazak
2. **uvjet:** zauzvrat imigranti moraju prihvatiti barem temeljne norme i vrijednosti zemlje domaćina, čak i ako to znači odbacivanje nekih svojih tradicionalnih normi i vrijednosti
3. **uvjet:** ako se imigranti dovoljno asimiliraju, s vremenom postaju jednaki i punopravni članovi društva zemlje domaćina. „Oni“ postaju „mi“.

Ova tri uvjeta potiču tri različite rasprave o tome što točno znači svaki od njih. Četvrta rasprava tiče se ispunjavanja uvjeta. Kad ljudi raspravljaju o imigraciji, često brkaju te četiri rasprave, pa nitko na kraju ne razumije o čemu je zapravo riječ. Stoga je najbolje promotriti svaku od njih odvojeno.

Prva rasprava. Prvi stavak imigracijskog ugovora jednostavno navodi na to da zemlja domaćin imigrantima dopušta ulazak. Ali treba li se to shvatiti kao dužnost ili kao usluga? Je li zemlja domaćin dužna otvoriti vrata svima ili ima pravo birati, pa čak i potpuno zaustaviti imigraciju? Zagovornici imigracije, čini se, misle da države imaju moralnu dužnost prihvatiti ne samo izbjeglice, nego i ljude iz zemalja pogođenih siromaštvom koji traže posao i bolju budućnost. Posebice u globaliziranom svijetu, svi ljudi imaju moralnu dužnost prema svim drugim lju-

dima, a oni koji izbjegavaju te dužnosti egoisti su ili čak rasisti. Osim toga, mnogi zagovornici imigracije naglašavaju da ju je nemoguće zaustaviti i da će se, bez obzira na to koliko zidova i ograda postavili, očajni ljudi uvijek nekako kroz njih probiti. Stoga je bolje legalizirati imigraciju i baviti se njome otvoreno, nego stvoriti golem podzemni svijet trgovine ljudima, ilegalnih radnika i djece bez dokumenata.

Protivnici imigracije imaju na to odgovor: ako koristite dovoljnu količinu sile, imigraciju možete potpuno zaustaviti i nikad nećete biti dužni otvoriti vrata, osim možda izbjeglicama koje bježe pred okrutnim progonima u susjednoj zemlji. Turska možda ima moralnu dužnost očajnim sirijskim izbjeglicama dopustiti da prijeđu njezinu granicu, ali ako te izbjeglice potom pokušaju otići u Švedsku, Šveđani ih nisu obavezni primiti. Što se tiče migranata koji traže posao i blagostanje, sve ovisi o zemlji domaćinu – želi li ih ili ne i pod kojim uvjetima.

Protivnici imigracije naglašavaju kako je jedno od osnovnih prava svakog ljudskog kolektiva da se brani od invazije, bilo da je riječ o vojskama ili migrantima. Šveđani su naporno radili i podnijeli mnogo žrtava da bi izgradili uspješnu liberalnu demokraciju, a ako Sirijci u tome nisu uspjeli, pa nisu im oni za to krivi. Ako švedski birači ne žele više sirijskih izbjeglica u svojoj zemlji – zbog bilo kojeg razloga – njihovo je pravo odbiti im ulazak. Ako, pak, žele prihvatiti nekolicinu imigranata, treba biti sasvim jasno da je pritom riječ o njihovoj usluzi, a ne dužnosti, što znači da bi imigranti kojima se dopusti ulazak u Švedsku trebali biti jako zahvalni za sve što dobiju umjesto da dolaze s popisom zahtjeva, kao da se sve to podrazumijeva.

Protivnici imigracije nadalje tvrde da država može imati imigracijsku politiku kakvu god želi. Imigrante može provjeravati ne samo u kaznenim evidencijama, nego i testirati njihove poslovne sposobnosti i talente, ali i ispitivati koje su vjere. Možda bi vam se moglo učiniti odvratnim ako bi država poput Izraela odlučila dopustiti ulazak samo Židovima, a država poput Poljske samo kršćanima s Bliskog istoka, ali je to pravo izraelskih i poljskih birača.

Stvari još složenijima čini to što ljudi uglavnom žele sjediti na dva stolca. Brojne države zatvaraju oči pred ilegalnom imigracijom, pa čak privremeno zapošljavaju strane radnike želeći profitirati od talenata i jeftine radne snage. Te iste zemlje, međutim, potom odbijaju legalizirati status tih ljudi, navodeći kako ne žele imigrante. Dugoročno gledano, takva bi praksa mogla stvoriti hijerarhijska društva u kojima viša klasa punopravnih građana iskorištava deklasirani sloj bespomoćnih došljaka, kao što se već događa Kataru i nekoliko drugih zaljevskih država.

Dok god se ta rasprava ne razriješi, vrlo je teško odgovoriti na sva daljnja pitanja o imigraciji. Budući da zagovornici imigracije misle kako ljudi imaju pravo naseljavati druge zemlje ako to žele, a zemlje domaćini imaju dužnost primiti ih, ostaju ogorčeni kad se imigrantima naruše ljudska prava i kad države ne uspiju ispoštivati svoju dužnost i provesti integraciju. Protivnici imigracije šokirani su takvim stavovima. Oni imigraciju smatraju privilegijem, a integraciju uslugom. Zašto ljude optuživati za rasizam i fašizam samo zato što odbijaju ulazak u vlastitu državu?

Naravno, čak i ako prihvaćanje imigranta shvatimo kao uslugu, a ne dužnost, nakon što se oni smjeste, država domaćin njima i njihovim potomcima postupno nameće brojne dužnosti. Stoga današnji antisemitizam u SAD-u ne možete opravdati time da smo „vašoj prabaki napravili uslugu kad smo je 1910. godine pustili u ovu državu, pa se prema vama sad možemo ponašati kako nam se sviđa“.

Druga rasprava. Drugi stavak imigrantskog ugovora navodi da imigranti, ako im je dopušten ulazak, imaju obavezu asimilirati se s lokalnom kulturom. Ali dokle asimilacija treba ići? Ako se imigranti presele iz patrijarhalnog društva u liberalno, moraju li postati feministi? Ako dolaze iz duboko religioznog društva, moraju li prihvatiti sekularni pogled na svijet? Moraju li odbaciti svoj tradicionalni način odijevanja i prehrambene regule? Protivnici imigracije ovdje često postavljaju ljestvicu vrlo visoko, dok je zagovornici imigracije stavljaju mnogo niže.

Zagovornici imigracije smatraju kako je Europa sama po sebi vrlo raznolika i da njezino izvorno stanovništvo ima širok spektar

mišljenja, navika i vrijednosti. Upravo to čini Europu tako sjajnom i snažnom. Zašto bi imigranti bili prisiljeni držati se nekakvog imaginarnog europskog identiteta kojeg se drži malo koji Europljanin? Želite prisiliti muslimanske imigrante u Ujedinjenom Kraljevstvu da postanu kršćani, dok s druge strane mnogi britanski državljani jedva da idu u crkvu? Tražite od imigranata iz Pandžaba da odbace *curry* i masalu u korist ribe, krumpirića i jorkširskog pudinga? Ako Europa ima neke stvarne temeljne vrijednosti, to su liberalne vrijednosti tolerancije i slobode, koje podrazumijevaju da Europljani moraju biti tolerantni prema imigrantima i dopustiti im što više slobode kako bi slijedili vlastite tradicije, pod uvjetom da one ne narušavaju slobode i prava drugih ljudi.

Protivnici imigracije slažu se da su tolerancija i sloboda najvažnije europske vrijednosti, pa mnoge imigrantske skupine – posebno one iz muslimanskih zemalja – optužuju za netoleranciju, mizoginiju, homofobiju i antisemitizam. Baš zato što Europa cijeni toleranciju, ne može dopustiti da u nju uđe prevelik broj netolerantnih ljudi. Tolerantno se društvo može snaći s manjom količinom neliberalnih manjina, ali ako broj takvih ekstremista prijeđe prag, narav društva se mijenja. Ako Europa primi prevelik broj imigranata s Bliskog istoka, na kraju će izgledati kao Bliski istok.

Neki protivnici imigracije idu i korak dalje. Tvrde da je nacionalna zajednica mnogo više od pukog kolektiva ljudi koji se međusobno toleriraju. Stoga nije dovoljno da se imigranti pridržavaju europskih standarda tolerancije. Moraju usvojiti i brojne jedinstvene karakteristike britanske, njemačke ili švedske kulture, koje god bile. Time što ih prihvaća, lokalna kultura preuzima na sebe velik rizik i golem trošak. Nema razloga da se pritom i uništi. Ona nudi potpunu jednakost, pa zahtijeva i potpunu asimilaciju. Ako imigranti imaju problem s određenim specifičnostima britanske, njemačke ili švedske kulture, slobodno mogu otići.

Dva ključna problema ove rasprave su neslaganje oko netolerancije imigranata i neslaganje oko europskog identiteta. Ako su imigranti zaista nepopravljivo netolerantni, mnogi liberalni Europljani, koji se trenutno zalažu za njihovu imigraciju, prije ili

kasnije će joj se oštro suprotstaviti. S druge strane, ako se pokaže da je većina imigranata liberalna i slobodoumna kad je riječ o religiji, spolu i politici, to će poništiti neke od najjačih protuimigrantskih argumenata. Ipak, pitanje o jedinstvenim europskim nacionalnim identitetima i dalje će ostati otvoreno. Tolerancija je univerzalna vrijednost. Postoje li neke jedinstvene francuske norme i vrijednosti koje bi trebao prihvatiti svatko tko imigrira u Francusku ili jedinstvene danske norme i vrijednosti koje bi trebao prihvatiti imigrant u Dansku? Dok god su Europljani oko ovog pitanja strogo podijeljeni, teško da mogu imati jasnu imigracijsku politiku. Isto tako, kad Europljani jednom shvate tko su, 500 milijuna njih ne bi trebalo imati problem prihvatiti nekoliko milijuna izbjeglica – ili ih odbiti.

Treća rasprava. Treći stavak imigracijskog ugovora tvrdi da je zemlja domaćin – ako se imigranti zaista potrudu asimilirati, a posebno ako se potrudu usvojiti vrijednost tolerancije – obavezna tretirati ih kao građane prvog reda. Ali koliko vremena treba proći prije nego što imigranti postanu punopravni članovi društva? Treba li se prva generacija imigranata iz Alžira osjećati uvrijeđeno ako ih se nakon dvadeset godina provedenih u toj državi ne smatra punopravnim Francuzima? A što je s trećom generacijom imigranata čiji su djedovi 1970-ih došli u Francusku?

Zagovornici imigracije skloni su zahtijevati brzo prihvaćanje, dok protivnici imigracije žele puno dulje probno razdoblje. Ako se treću generaciju imigranata ne vidi i ne tretira kao ravnopravne građane, za zagovornike imigracije to znači da zemlja domaćin ne ispunjava svoje obaveze. Ako, pak, takav stav prouzroči i tenzije, neprijateljstva, pa čak i nasilje, zemlja domaćin za to može okriviti samo vlastite predrasude. Za protivnike imigracije su ta prevelika očekivanja priličan problem. Imigranti bi trebali biti strpljivi. Ako su vaši djedovi i bake došli ovamo tek prije četrdeset godina, a vi ste sada na ulicama jer smatrate da vas se ne tretira kao domaće ljude, onda ste pali na testu.

Ključni problem ove rasprave tiče se raskoraka između osobnog vremenskog okvira i kolektivnog vremenskog okvira. S gle-

dišta ljudskih kolektiva, četrdeset godina je kratko razdoblje. Teško je očekivati da će društvo u nekoliko desetljeća u potpunosti prihvatiti strane grupe ljudi. Civilizacijama koje su asimilirale strance i pretvarale ih u ravnopravne građane – poput drevnog Rima, muslimanskoga kalifata, kineskih carstava i SAD-a – trebala su stoljeća, a ne desetljeća, da dovrše transformaciju.

S gledišta ljudskog života, međutim, četrdeset godina može biti vječnost. Za tinejdžericu rođenu u Francuskoj dvadeset godina nakon što su njezini djedovi i bake u nju imigrirali, putovanje od Alžira do Marseillesa je daleka prošlost. Ona je tu rođena, kao i svi njezini prijatelji, govori francuski, a ne arapski i nikad nije bila u Alžiru. Francuska je jedini dom koji poznaje. A sad joj ljudi govore da to nije njezin dom i da bi se trebala „vratiti“ na mjesto na kojem nikad nije živjela? Kao da uzmete sjeme eukaliptusa u Australiji i posadite ga u Francuskoj. Iz ekološke perspektive, eukaliptus je invazivna vrsta i trebat će generacije prije nego što ga botaničari iznova klasificiraju kao izvornu europsku biljku. Ipak, iz perspektive pojedinog drveta, ono je francusko. Ako ga ne zalijevate francuskom vodom, uvenut će. Ako ga pokušate iskorijeniti, otkrit ćete da je pustilo korijenje duboko u francusko tlo, baš kao i lokalni hrastovi i borovi.

Četvrta rasprava. Iznad svih tih nesuglasica oko točne definicije imigracijskog ugovora, glavno je pitanje funkcionira li uopće taj ugovor. Ispunjavaju li obje strane svoje obaveze?

Protivnici imigracije skloni su tvrditi da imigranti ne ispunjavaju 2. uvjet. Ne trude se iskreno asimilirati, a previše njih drži se netolerantnih svjetonazora i netrpeljivosti. Stoga zemlja domaćin nema razloga ispuniti 3. uvjet (tretirati ih kao građane prvog reda) i ima svako pravo ponovo razmotriti 1. uvjet (da ih prihvati). Ako se pokazalo da su ljudi iz neke kulture neprestano odbijali ispunjavati obaveze imigracijskog ugovora, zašto ih uopće dalje prihvaćati i time stvarati još veći problem?

Zagovornici imigracije odgovaraju kako je tu riječ o zemlji domaćinu koja ne uspijeva ispuniti svoje dužnosti iz ugovora. Unatoč iskrenom trudu velike većine imigranata da se asimilira-

ju, zemlja domaćin im to otežava, a što je još gore, one imigrante koji se uspješno asimiliraju i dalje se tretira kao građane drugog reda, čak i u drugoj i trećoj generaciji. Moguće je, naravno, da nijedna strana ne ispunjava svoje obaveze, čime potiču međusobnu sumnju i ljutnju u sve većem začaranom krugu.

Četvrta se rasprava ne može razriješiti prije nego što se razjasni točna definicija triju uvjeta. Dok god ne znamo je li prihvaćanje dužnost ili usluga, koja se razina asimilacije od imigranata zahtijeva i u kojem roku zemlje domaćini trebaju početi tretirati imigrante kao ravnopravne građane, ne možemo odlučiti ispunjavaju li obje strane svoje obaveze. Dodatni problem tiče se kalkulacija. Pri procjeni imigracijskog ugovora, obje strane veću pažnju pridaju kršenju pravila nego suradnji. Ako milijun imigranata poštuje zakon, a stotinjak njih se pridruži terorističkoj skupini i napadne zemlju domaćina, znači li to da se svi imigranti slažu s uvjetima ugovora ili ih krše? Ako imigrantica treće generacije tisuću puta prođe ulicom, a da je nitko ne uznemiri, ali joj jednom neki rasist dovikne neke uvrede, znači li to da domaće stanovništvo prihvaća ili odbacuje imigrante?

Ipak, ispod svih ovih rasprava nazire se mnogo važnije pitanje koje se tiče našeg shvaćanja ljudske kulture. Ulazimo li u raspravu o imigrantima s pretpostavkom da su sve kulture inherentno jednake ili smatramo da bi neke kulture mogle biti bolje od drugih? Kad Nijemci raspravljaju o prihvaćanju milijuna sirijskih izbjeglica, može li se ikako opravdati njihov stav da je njemačka kultura na neki način bolja od sirijske?

Od rasizma do kulturizma

Prije sto godina Europljani su uzimali zdravo za gotovo da su neke rase – osobito bijela – inherentno bolje od drugih. Nakon 1945. godine takav je stav s prezirom odbačen. Rasizam se smatrao ne samo moralno odbojnim, nego i znanstveno nevjerodostojnim. Biolozi, a osobito genetičari, dali su vrlo snažne znanstvene dokaze da su biološke razlike između Europljana,

Afrikanaca, Kineza i Indijaca zanemarive. Istodobno su, međutim, antropolozi, sociolozi, povjesničari, bihevioralni ekonomisti, pa čak i neurolozi, prikupili obilje podataka o postojanju značajnih razlika među ljudskim kulturama. Doista, da su sve ljudske kulture u suštini jednake, zašto bi nam uopće trebali antropolozi i povjesničari? Zašto ulagati resurse u proučavanje beznačajnih razlika? U najmanju bismo ruku trebali prestati financirati sve te skupe ekspedicije na južni Pacifik i u pustinju Kalahari i zadovoljiti se proučavanjem ljudi u Oxfordu ili Bostonu. Ako su razlike među kulturama beznačajne, što god da otkrijemo o studentima Harvarda trebalo bi onda vrijediti i za lovce i sakupljače u Kalahariju.

Nakon što razmisli, većina ljudi priznaje postojanje barem nekoliko značajnih razlika među kulturama, u rasponu od seksualnog morala do političkih navika. Kako se onda odnositi prema tim razlikama? Kulturni relativisti navode da razlika ne podrazumijeva ujedno i hijerarhiju te kako nikad ne bismo trebali davati prednost jednoj kulturi pred drugom. Ljudi se možda ponašaju i razmišljaju različito, ali trebali bismo slaviti tu različitost i jednako vrednovati sva uvjerenja i običaje. Na žalost, takvi slobodoumnii stavovi ne mogu izdržati test stvarnosti. Ljudska različitost može biti sjajna kad govorimo o kuhanju i poeziji, ali rijetki bi spaljivanje vještica, čedomorstvo i ropstvo smatrali fascinantnim ljudskim ekscentričnostima koje valja zaštititi od utjecaja globalnoga kapitalizma i koka-kolonizacije*.¹

Pogledajmo također kako se različite kulture odnose prema strancima, imigrantima i izbjeglicama. Ne odlikuju se sve jednakom razinom prihvaćanja. Njemačka kultura u ranom 21. stoljeću mnogo je tolerantnija prema strancima i otvorenija prema imigrantima od kulture Saudijske Arabije. Muslimanu je mnogo jednostavnije odseliti se u Njemačku nego kršćaninu u Saudijsku Arabiju. Dapače, čak je i za muslimanskog izbjeglicu iz Sirije vjerojatno jednostavnije odseliti se u Njemačku nego u Saudijsku Arabiju, a od 2011. godine Njemačka je primila mnogo više sirijskih izbjeglica nego Saudijska Arabija.¹ Također, količina dokaza daje naslutiti da je kultura Kalifornije u ranom 20.

* Američka kulturna kolonizacija, op.

stoljeću bila otvorenija prema imigrantima nego kultura Japana. Stoga, ako mislite da je dobro biti tolerantan prema strancima i otvoreno ih primati, ne biste li također trebali misliti da je, barem u ovom slučaju, njemačka kultura bolja od saudijske, a kalifornijska od japanske? Štoviše, čak i kad su dvije kulturne norme u teoriji jednako vrijedne, u praktičnom kontekstu imigracije i dalje bi bilo opravdano jednu zemlju domaćina procijeniti kao bolju. Norme i vrijednosti koje se u jednoj kulturi smatraju prikladnima, u drugoj kulturi, pod drukčijim okolnostima, jednostavno ne funkcioniraju. Pogledajmo поближе konkretan primjer. Da ne bismo podlegli uvriježenim predrasudama, zamislimo dvije izmišljene države: Ledenija i Toplija. Među njima postoje kulturne razlike, između ostaloga i u stavu prema međuljudskim odnosima i sukobima. Ledenijanci odmalena uče da, ako u školi, na poslu ili čak u obitelji uđete s nekim u sukob, najbolje je to potisnuti. Vikanje, izražavanje ljutnje ili suočavanje s drugom osobom treba izbjegavati, jer ispadi bijesa samo pogoršavaju stvar. Bolje je baviti se vlastitim osjećajima i tim putem smiriti situaciju. U međuvremenu treba ograničiti kontakt s osobom s kojom ste se sukobili, a ako je neizbježan, treba biti kratak i pristojan te valja izbjegavati osjetljive teme.

Toplijanci, s druge strane, odmalena uče eksternalizirati sukobe. Ako se nađete u sukobu, ne potiskujte ništa. Iskoristite prvu priliku i emocijama otvoreno dajte oduška. U redu je biti ljut, vikati i reći drugome kako se osjećate, jer je to jedini način na koji se stvari mogu riješiti – zajedno, iskreno i izravno. Jedan dan vikanja može riješiti sukob koji bi se inače razvlačio godinama. Iako izravna konfrontacija nikad nije ugodna, svi ćete se nakon nje osjećati mnogo bolje. Obje metode imaju svoje prednosti i mane i teško je reći da je jedna bolja od druge.

Ali što će se dogoditi ako se Toplijanac odseli u Ledeniju i dobije posao u nekoj ledenijskoj tvrtki? Kad god se pojavi sukob s nekim suradnikom, Toplijanac udari šakom o stol i počne vikati iz sveg glasa očekujući da će time usmjeriti pažnju na problem i brže ga riješiti. Nekoliko godina kasnije oslobodi se neka viša pozicija u tvrtki. Iako Toplijanac ima sve potrebne kvalifikaci-

je, šefica će radije unaprijediti nekog ledenijanskog zaposlenika. Kad će je pitati zašto, objasnit će: „Da, Toplijanac je vrlo talentiran i sposoban, ali ima i ozbiljan problem s međuljudskim odnosima. Previše je temperamentan, stvara nepotrebne tenzije i ometa našu korporativnu kulturu.“ Ista sudbina snašla bi i druge toplijanske iseljenike u Ledeniji. Većina njih ostala bi na nižim pozicijama ili se uopće ne bi uspjela zaposliti jer bi menadžeri pretpostavili da će, ako su Toplijanci, vjerojatno biti previše temperamentni i problematični zaposlenici. Budući da Toplijanci nikad ne dođu do viših pozicija, teško im je promijeniti korporativnu kulturu Ledenijanaca.

Slično bi se dogodilo i Ledenijancima koji bi se odselili u Topliju. Ledenijanac koji počinje raditi u nekoj toplijanskoj tvrtki vrlo brzo stječe reputaciju snoba ili pretjerano rezerviranog čovjeka s jedva nekoliko prijatelja. Ljudi misle da je neiskren ili da mu nedostaju osnovne socijalne vještine. Nikad ne napreduje do viših pozicija i stoga nikad ne dobiva priliku promijeniti korporativnu kulturu. Toplijanski menadžeri zaključuju da je većina Ledenijanaca neljubazna ili sramežljiva i ne žele ih zaposliti na pozicijama koje zahtijevaju kontakt s kupcima ili blisku suradnju s drugim zaposlenicima.

Čini se da oba slučaja mirišu na rasizam. A zapravo nije riječ o rasizmu. Riječ je o „kulturizmu“. Ljudi se i dalje upuštaju u herojsku borbu protiv tradicionalnog rasizma ne primjećujući pritom da se bojište premjestilo. Tradicionalni rasizam je na izmaku i svijet je sada pun „kulturista“.

Tradicionalni rasizam čvrsto se temeljio na biološkim teorijama. U zemljama poput Britanije, Australije i SAD-a 1890-ih ili 1930-ih vjerovalo se da neka nasljedna biološka osobina Afrike i Kineze čini prirodno manje inteligentnima, poduzetnima i moralnima od Europljana. Problem je bio u njihovoj krvi. Takvi stavovi uživali su političko poštovanje i široku znanstvenu podršku. Brojni pojedinci i danas donose takve rasističke zaključke, ali su u međuvremenu izgubili svu znanstvenu podršku i većinu političkog ugleda – osim ako ti zaključci nisu u kulturološkom smislu preformulirani. Reći da su crnci skloni zločinima

jer imaju loše gene danas je prošlost; sad je u trendu reći da su skloni zločinima jer dolaze iz disfunkcionalnih supkultura.

U SAD-u, na primjer, neke stranke i njihovi vođe otvoreno podupiru diskriminatornu politiku i često iznose opaske kojima ocrnjuju Afroamerikance, Latinoamerikance i muslimane, ali gotovo nikad neće reći da nešto ne valja s njihovim DNK-om. Problem je navodno u njihovoj kulturi. Kad je predsjednik Trump stoga opisao Haiti, Salvador i neke afričke države kao „sranje od zemalja“, očito je javnosti nudio stav o kulturi tih mjesta, a ne o njihovoj genetskoj konstrukciji.² Sljedeći se put Trump uhvatio meksičkih imigranata: „Kad Meksiko šalje ljude, ne šalje najbolje. Šalje ljude s puno problema, koji ih donose sa sobom. Donose drogu, kriminal. To su silovatelji, ali pretpostavljam da su neki od njih dobri ljudi.“ Riječ je o uvredljivoj izjavi, i to više gledano sociološki nego biološki. Trump ne implicira da je meksička krv nužno zla – on samo implicira da dobri Meksikanci obično ostaju južno od rijeke Rio Grande.³

Ljudsko tijelo – tijelo Latinoamerikanaca, Afrikanca, Kineza – i dalje je u središtu rasprave. Boja kože je iznimno važna. Ako šćete newyorškim ulicama s većom količinom melanina u koži, policija bi vas mogla gledati s pojačanom sumnjom. Ali ljudi poput predsjednika Trumpa i predsjednika Obame objasniti će vam važnost boje kože u kulturnom i povijesnom smislu. Policija sa sumnjom gleda na vašu boju kože ne zbog nekog biološkog razloga, nego zbog povijesti. Obamin tabor vjerojatno će objasniti da su predrasude policije nesretna ostavština povijesnih zločina poput ropstva, dok će Trumpov tabor objasniti kako je stopa kriminaliteta kod crnaca nesretna ostavština povijesnih pogrešaka koje su počinili bijeli liberali i crnačke zajednice. U svakom slučaju, čak i ako ste turist iz Delhija koji ne zna ništa o američkoj povijesti, morat ćete se nositi s posljedicama te povijesti.

Pomak s biologije na kulturu nije samo beznačajna promjena žargona. Riječ je o dubokoj promjeni s dalekosežnim praktičnim posljedicama, nekim dobrim, nekim lošim. Za početak, kultura je mnogo fleksibilnija od biologije. To znači da bi, s jedne strane, današnji „kulturisti“ mogli biti tolerantniji od tradi-

cionalnih rasista – ako „drugi“ samo prihvate našu kulturu, mi ćemo njih prihvatiti kao nama ravnopravne. S druge strane bi to moglo stvoriti mnogo jači pritisak na „druge“ da se asimiliraju i snažniju kritiku ako u tome ne uspiju.

Čovjeka tamne kože ne možete okriviti da je nije izbijelio, ali Afrikance ili muslimane možete optužiti, a to ljudi i čine, da ne usvajaju norme i vrijednosti zapadne kulture. Što ne znači da su takve optužbe nužno opravdane. Najčešće nema nekog posebnog razloga za prihvaćanje dominantne kulture, a u mnogim slučajevima to je gotovo pa nemoguća misija. Afroamerikancima iz sirotinjskih četvrti koji se istinski trude uklopiti u hegemonijsku američku kulturu mogla bi se na putu ponajprije prepriječiti institucionalna diskriminacija – da bi ih se potom optužilo kako se nisu dovoljno trudili i da su si sami krivi za sve svoje nevolje.

Druga ključna razlika između biologije i kulture je ta da, za razliku od tradicionalne rasističke bigoterije, kulturistički argumenti ponekad mogu imati smisla, kao što je slučaj s Ledenijom i Toplijom. Ledenijanci i Toplijanci zaista imaju različite kulture obilježene drukčijim stilom međuljudskih odnosa. Budući da su međuljudski odnosi ključni za brojne poslove, je li neetično kad toplijanska tvrtka kazni Ledenijanca jer se ponaša u skladu sa svojim kulturnim naslijeđem? Antropolozi, sociolozi i povjesničari prilično su zabrinuti zbog tog pitanja. S jedne strane, sve to zvuči opasno, rubno rasistički. S druge strane, kulturizam ima mnogo čvršću znanstvenu podlogu od rasizma; znanstvenici s područja humanističkih i društvenih znanosti ne mogu poreći postojanje i važnost kulturnih razlika.

Naravno, čak i da prihvatimo valjanost nekoliko kulturističkih tvrdnji, ne moramo ih prihvatiti sve. Mnoge kulturističke tvrdnje pate od tri uobičajena nedostatka. Prvo, kulturisti često miješaju lokalnu superiornost s objektivnom superiornošću. U lokalnom kontekstu Toplijanaca, toplijanska metoda rješavanja konflikata stoga može biti superiorna u usporedbi s ledenijan-skom metodom, u slučaju čega toplijanska tvrtka koja djeluje u Topliji ima dobar razlog diskriminirati introvertirane zapo-

slenike (čime će se nerazmjerno sankcionirati ledenijanski imigranti). Ipak, to ne znači da je toplijanska metoda objektivno superiornija. Toplijanci bi možda mogli ponešto naučiti od Ledenijanaca, a ako se okolnosti promijene – na primjer, toplijanska tvrtka uđe na globalno tržište i otvori podružnice u raznim zemljama – različitost bi odjednom mogla postati prednost.

Nadalje, kad jasno definirate neko mjerilo, vrijeme, ali i mjesto, kulturističke tvrdnje mogle bi biti empirijski smislene. Ali ljudi prečesto prihvaćaju vrlo općenita kulturistička gledišta, što nema previše smisla. Govoriti stoga da je „ledenijanska kultura manje tolerantna prema javnim izljevima bijesa od toplijanske kulture“ vrlo je razumna tvrdnja. Mnogo je, međutim, manje razumno govoriti da je „muslimanska kultura vrlo netolerantna“. Ta je tvrdnja jednostavno previše mutna. Što mislite kad kažete „netolerantna“? Netolerantna prema komu, prema čemu? Kultura može biti netolerantna prema vjerskim manjinama i neobičnim političkim stavovima, dok je istodobno vrlo tolerantna prema pretilima ili starijima. I što podrazumijevamo pod „muslimanska kultura“? Govorimo li o Arapskom poluotoku u 7. stoljeću? O Osmanskom Carstvu u 16. stoljeću? O Pakistanu u ranom 21. stoljeću? I na kraju, što je mjerilo? Da nas zanima tolerancija prema vjerskim manjinama, pa da u tom kontekstu uspoređujemo Osmansko Carstvo u 16. stoljeću sa zapadnom Europom u 16. stoljeću, zaključili bismo kako je muslimanska kultura vrlo tolerantna. Da uspoređujemo Afganistan pod talibanima sa suvremenom Danskom, došli bismo do posve drugačijeg zaključka.

Pa ipak, najveći problem s kulturističkim tvrdnjama je taj što se unatoč svojoj statističkoj prirodi, prečesto koriste kako bi se unaprijed osuđivalo *pojedince*. Kad se starosjedilac Toplije i ledenijanski imigrant prijave za isto radno mjesto u nekoj toplijanskoj tvrtki, menadžer bi mogao radije zaposliti Toplijanca, jer su „Ledenijanci hladni i nedruštveni“. Čak i da je to statistički točno, možda je baš taj određeni Ledenijanac mnogo topliji i otvoreniji od tog nekog Toplijanca? Iako je kultura važna, ljude oblikuju njihovi geni i jedinstvena osobna povijest.

Pojedinci često prkose statističkim stereotipima. Za tvrtku ima smisla da je naklonjenija druželjubivim zaposlenicima umjesto distanciranim zaposlenicima, a nema smisla da je naklonjenija Toplijancima nego Ledenijancima. Ali sve to preinačuje određene kulturističke tvrdnje, a da ne diskreditira kulturizam kao cjelinu. Za razliku od rasizma, koji je neznanstvena predrasuda, kulturistički argumenti ponekad mogu biti vrlo smisleni. Ako pogledamo statistike i otkrijemo da toplijanske tvrtke imaju nekoliko Ledenijanaca na višim pozicijama, to bi mogla biti posljedica ne rasističke diskriminacije, nego dobre procjene. Trebaju li ledenijanski imigranti biti gnjevni zbog toga i tvrditi da Toplija ne poštuje imigrantski ugovor? Trebamo li natjerati toplijanske tvrtke da zaposle više ledenijanskih menadžera zakonom „pozitivne diskriminacije“, u nadi da će se toplijanska temperamentalna korporativna kultura tako malo smiriti? Ili su možda ledenijanski imigranti krivi jer se nisu uspjeli asimilirati u lokalnu kulturu i bismo li se zato trebali više potruditi da ledenijanskoj djeci utuvimo u glavu toplijanske norme i vrijednosti?

• Vraćajući se iz područja fikcije na područje činjenica, vidimo da je europska debata o imigraciji daleko od jasne bitke između dobra i zla. Bilo bi pogrešno proglasiti sve protivnike imigracije fašistima, baš kao što bi bilo pogrešno za sve zagovornike imigracije reći da su posvećeni „kulturnom samoubojstvu“. Rasprava o imigraciji stoga ne bi trebala biti beskompromisna borba za neki nepromjenjivi moralni imperativ. Riječ je o raspravi između dviju legitimnih političkih pozicija, koja bi trebala biti odlučena u standardnim demokratskim procedurama.

Trenutno je sasvim nejasno može li Europa pronaći srednji put koji bi joj omogućio da i dalje drži svoja vrata otvorenima za strance, a da je ne destabiliziraju ljudi koji ne dijele njezine vrijednosti. Ako Europa uspije pronaći takav put, možda se ta formula može kopirati na globalnoj razini. Međutim, ako europski projekt ne uspije, to bi značilo da vjera u liberalne vrijednosti slobode i tolerancije nije dovoljna za rješavanje svjetskih kulturnih sukoba i ujedinjenje čovječanstva uoči nuklearnog rata, ekološkoga kolapsa i tehnološke disruptivnosti. Ako se Grci i

Nijemci ne mogu dogovoriti oko zajedničke sudbine i ako 500 milijuna bogatih Europljana ne može prihvatiti nekoliko milijuna osiromašenih izbjeglica, kakve izgleda ima čovječanstvo u prevladavanju mnogo dubljih sukoba koji opsjedaju globalnu civilizaciju?

Ono, pak, što bi Europi i svijetu moglo pomoći da se bolje integriraju i da umove i granice ostave otvorenima, jest da se smanji histerija oko terorizma. Bila bi velika šteta ako bi se europski eksperiment slobode i tolerancije raspao zbog pretjeranog straha od terorista. Ne samo da bi se time ostvarili ciljevi terorista, nego bi se toj šaćici fanatika dalo preveliko pravo odlučivanja o budućnosti čovječanstva. Terorizam je oružje marginalnog i slabog dijela čovječanstva. Kako mu je uspjelo zavladata svjetskom politikom?